

Yeni Türkiye

66

bu sayıda

rumeli-balkanlar özel sayısı - I

bilim adamları ve uzmanlardan arşivlere dayalı
478 makale, uluslararası inceleme ve araştırma

genel değerlendirme, balkan tarihi ve balkanlarda osmanlı öncesi türk varlığı, İlkçağ, Ortaçağ, osmanlı'nın balkan fütuhâtı ve iskânı, Akıncılar, Alperenler, Dervişler, Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti, Hoşgörü ve İstimâlet Siyaseti, İskân Siyaseti balkanlarda sosyal ve ekonomik gelişmeler, Nüfus Yapısı, Sosyal Yapı, Ekonomik Yapı, balkanlarda osmanlı yönetimi, Genel İdarî Yapı, Vilâyet Sistemi, osmanlı dönemi balkan şehirleri, Genel Bakış, Edirne, Selanik, Üsküp, Manastır, Kırcaali, Rusçuk, Belgrad, Drama, İşkodra, Köstendil, Vidin, İbrail, Kazâlar, osmanlı dönemi'nde rumeli'de din, tasavvuf ve vakıf eserleri, Rumeli'de Din ve Tasavvuf, Rumeli'de Osmanlı Vakıf Eserleri, balkanlarda kültür, sanat, türkçe ve edebiyat, Balkanlarda Kültür ve Sanat, Balkan Türkçesi, Balkanlarda Edebiyat, balkanlardan kopuş ve siyasî gelişmeler, Osmanlı'nın Balkanlardan Çözülmesi, Balkanlar ve Rusya, Balkanlarda İsyanlar ve Ulusçuluk, Balkanlarda Kilise Kavgaları, Patrikhane ve Misyonerler, I. ve II. Meşrutiyet, Balkanlarda Komitacılık, Jöntürklerle İttihatçılar, Balkanlarda Sona Doğru, balkan savaşları, Genel Değerlendirme, I. ve II. Balkan Savaşları, Balkan Savaşlarının Sonuçları, Balkan Savaşı Hatıraları ve Balkan Şehitleri, balkanlarda soykırım, mezâlim, göçler ve mübadele, Balkanlarda Soykırım, Katliam ve Mezâlim, Rumeli Göçleri ve Göçmenleri, Mübadele, balkan ülkeleri bölgeler ve halklar, Bulgaristan, Yunanistan, Batı Trakya, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Sırbistan, Yugoslavya, Sancak, Karadağ, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya, Romanya, Gagavuzlar-Moldova, Macaristan, Polonya, Pomaklar, Torbeşler, Çingeneler, balkanlarda uluslararası ilişkiler, barış, güvenlik ve istikrar, AB ve Balkanlar, Türkiye'nin Balkan Politikası, Balkanlarda Barış, İstikrar ve Gelecek, Balkanlarda Güvenlik, çeşitlemeler, Atatürk ve Balkanlar, Balkanlar ve Medya

Recep Tayyip Erdoğan / Balkan Acısı: Yüreğimizin Sızısı / 27

GENEL DEĞERLENDİRME

Mevlüt Çavuşoğlu / Balkanlar / 31

Halil İnalçık / Rumeli / 33

Kemal H. Karpat / Etnik Kimlik ve Ulus Devletlerin Oluşumu / 41

İlber Ortaylı / Balkanlar ve Osmanlı Mirası / 62

Peter Mentzel / Sınır, Sınır Bölgesi ve Çekirdek Olarak Osmanlı Balkanları / 66

Sababattin Zaim / Türk Dünyası'nda Balkanlardan Hatıralar / 74

BALKAN TARİHİ VE BALKANLARDA OSMANLI ÖNCESİ TÜRK VARLIĞI

İlkçağ

M. Taner Tarhan / Ön Asya Dünyasında İlk Türkler: Kimmerler ve İskitler / 85

Sema Sandalcı / Ana Hatlarıyla Antik Trakya'da Yaşam ve Trak Halkları / 102

İlhami Durmuş / İskitlerin Kimliği / 116

İlhami Durmuş / Sarmatlar / 126

Şerif Baştaş / Avrupa Hunları / 141

Istvan Zimonyi / Bulgarlar ve Oğuzlar / 187

Osman Karatay / Hırvat ve Sırp Göçlerinde Ogur İlgisi / 201

Yusuf Hamzaoglu / Slovenya'da Avar İzleri / 211

Plamen S. Tzvetkov / Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni / 218

İsmail Mangaltepe / Avrupa Kıtasında Kurulan İlk Türk Devletleri (IV-VII. yy) / 227

Didem Ekinci / Tarihsel Süreç İçinde Balkanlarda Türk Varlığı / 237

Erhan Türbedar / Geçmişten Günümüze Balkan Türkleri: Genel Değerlendirme / 250

Özcan Peblivanoglu / Güneydoğu Avrupa'da (Balkanlar) Türk İzleri / 261

Ortaçağ

Öner Tolan / Erken Orta Çağ Döneminde Balkanlarda Türk Varlığı / 273

Muallâ Uydu Yücel / Balkanlar'da Peçenekler / 301

Bálint Zoltan Takács / IX. Yüzyılda Hazarlar, Peçenekler ve Macarlar / 317

Hülya Yiğit / I. Aleksios Comnenos Devri Bizans Dış Politikasında Balkanlardaki Türkler / 328

Mustafa Safran / Kuman/Kıpçaklar / 339

Asım Korkmaz / 11. ve 13. Yüzyıllarda Balkanlarda Kuman Savaşçıları / 349

- Ali Ahmetbeyoğlu* Büyük Bulgar ve Tuna Bulgar Devletleri / 361
Ayşe Kayapınar Tuna Bulgar Devleti (679-1018) / 376
Ayşe Kayapınar Kumanlar ve İkinci Bulgar Devleti (1187-1370) / 390
Nesimi Yazıcı İdil (Volga) Bulgar Hanlığı'nda İslâmiyet / 402
İsmail Doğan Sekeller Kimdir? / 421
Sayime Durmaz Haçlı Birliklerinin Rumeli'den Geçiş Sırasında Yaşanan Olaylar / 424
Nesliban Durak Moğolların Merkezi Avrupa Seferleri / 440
Süleyman Kocabaş Balkanlarda Türklerin Menkus Talihleri - 1364 İlk Haçlı Seferinden 1912 Son Haçlı Seferine Kadar Balkanlar / 449
Yusuf Ayönü Osmanlı Fetihleri Öncesinde Balkanlarda Türk Varlığı / 473

OSMANLI'NIN BALKAN FÜTUHATI VE İSKÂNI

- Halil İnalçık* Osmanlı Döneminde Balkanlar Tarihi Üzerine Yeni Araştırmalar / 485

Akıncılar, Alperenler, Dervişler

- Ömer Lütfi Barkan* Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri / 491
Mehmet Demirci Gazi Dervişler ve Balkanlar / 519
Ahmet Yaşar Oca Balkanlarda İslâm'ın ve Türk İskânının İlk Temsilcisi: Sarı Saltık / 526
H. Çetin Arslan Erken Osmanlı Döneminde (1299-1453) Akıncılar ve Akıncı Beyleri / 535
H. Çetin Arslan Erken Osmanlı'nın Fetih ve Yerleşim Sisteminde Akıncı Beylerin Stratejik Önemi / 545
Ayşegül Kılıç Akıncılık Teşkilâtı ve Ünlü Akıncı Ailelerinin Balkan Tarihine Katkıları / 553
Vedat Turgut Vakıf Belgelerinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri: Malkoçoğulları Mihallüler ve / 566
Ekrem Buğra Ekinci Evlâd-ı Fâtihân / 590

Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyeti

- Yusuf Oğuzoğlu* Osmanlı Devleti'nin Balkanları Fethederek Yeni Bir Düzen Kurması / 592
Sıddık Çalık Osmanlılar'ın Rumeli'ye Geçiş ve Trakya-Meriç Havzasının Fethi / 606
Uğur Altuğ Erken On Beşinci Yüzyılda Balkanlarda Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesinde Derbentlerin Rolü / 614
Ayşe Kayapınar Bulgaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması / 619
Levent Kayapınar Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461) / 636
Bilgehan Pamuk Güney Arnavutlukta Osmanlı Hâkimiyeti / 647
Bilgehan Pamuk XV. Yüzyılda Osmanlı Devleti-Arnavutluk İlişkileri / 659

Viorel Panaite Osmanlı Hâkimiyetinin Tuna Nehrinin Kuzeyinde Yayılışı: XIV. ve XVI. Yüzyıllarda Eflak ve Boğdan / 668

Ferit Artıkın Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Bulgaristan / 684

Yasemin Demircan Ege Adalarında Osmanlı Hâkimiyeti / 694

Nuri Adıyeke Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları / 706

Nuri Adıyeke Girit'in İslamizasyonu / 715

Ersin Gülsoy XVI-XVII. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti / 722

Hoşgörü ve İstimâlet Siyaseti

Ömer İşbilir - Mesut Aydınar Bir Osmanlı Yönetim Biçimi Olarak İstimâlet Siyaseti ve Rumelideki Etkileri / 735

Fahameddin Başar Osmanlı Hoşgörüsünün Balkanlar'daki Yansımaları: Bosna-Hersek Örneği / 758

İskân Siyaseti

Hasan Moğol Osmanlı Devleti'nde Balkanlarda İskân Siyaseti / 768

Selda Adiller Anadolu'dan Makedonya'ya Yönelen ve Yerleşenler, Yörükler / 782

Halime Doğru Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti / 790

Mehmet İnbaşı Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti / 805

Hava Selçuk Rumeli'ye Yapılan İskânlar Neticesinde Kurulan Yeni Yerleşim Yerleri (1432-1481) / 820

Hüseyin Memişoğlu Türklerin Bulgaristan'a ve Balkanlar'a Yerleşmesi / 831

Sıddık Çalık Osmanlı Devleti'nin XV-XVI. Asırlarda Rumeli'deki İskân Siyaseti: Çirmen Sancağı / Meriç Havzası / 861

BALKANLARDA SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

Nüfus Yapısı

Ramazan Özey Osmanlı Yedigâri Balkanlar'ın Nüfus Yapısı / 929

Ali Yiğit Balkan Yarımadası'nın Beşerî Coğrafya Özellikleri ve Türk ve /veya Müslüman Nüfus Varlığı / 943

Halil Kurt Balkan Ülkelerinin Genel Demografik Yapısı / 972

Halil Kurt Balkan Ülkelerinde Nüfusun Etnik, Dil ve Dini Yapısı / 979

Musa Şaşmaz 19. Yüzyılın Sonunda ve 20. Yüzyılın Başında Nüfus Bilgilerinin Yunanlılar, Bulgarlar ve Ermeniler Tarafından Çarpıtılması / 1003

Sosyal Yapı

Arzu Tozduman Terzi Balkanlarda Birlikte Yaşama Modeline Makedonya Şehirlerinden Örneklemeler / 1010

M. Ali Demirbaş Fetih Sonrası Resmo'da Mülkiyetin El Değiştirmesi Hakkında Gözlemler / 1016

Abmet Uyanıker 1882 Şarkî Rumeli Sıhhiye İdaresi Kanununa Göre Bölgede Çalışan Sağlık Personeli / 1024

- Mehmet Doğan* Balkan Savaşı'nda Bir Şehrin Teslimi ve Şehirde Sağlık Hizmeti
Veren Bir Kurum: Selanik Hilâl-ı Ahmer Hastanesi / 1031
- Ayşe Özdemir Kızılkın* Tanzimat'tan Sonra Balkan Coğrafyasında Kadın Suçları ve
Kadın Mahkûmlar / 1038
- Nazmiye Demiroğlu* Balkan Dilleri ve Türkçe İlişkisinde Kadın Varlığına Feminist Bir
Bakış / 1053

Ekonomik Yapı

- Hasan Moğol* Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Sektörel İktisat Politikaları
Uygulamaları / 1063
- Mehmet Ali Ünal* Evliya Çelebi'ye Göre Ankâ Bezirgân, Ankâ Mellehân: 17.
Yüzyılda Anadolu ve Rumeli Şehirlerinde Büyük Tüccarlar ve
Armatörler / 1081
- Ümit Koç* Aşağı Meriç Havzası'nda Kırsal Ekonomiye İlişkin Tespit ve
Değerlendirmeler (937-1530 tarihli Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-İli
Defterine Göre) / 1097
- Zafer Karademir* Osmanlı Kültürel Çeşitliliğinin Ekonomiye Yansımaları: Yeniçağ
Kadı Sicillerine Göre Sofya İktisadî Hayatında Müslim-Gayrimüslim
Birlikteliği / 1108
- Mustafa Nuri Türkmen* XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Sağ
Kanat Seferlerinde Yol ve Köprü İnşa ve Bakımlarına Rumeli'nin
Katkısı / 1123
- Mustafa Nuri Türkmen* XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Rumeli
Sağ Kanat Seferlerinde Nakil Vasıtalarının Temini ve Buna Rumeli
Halkının Katkısı / 1127
- Vahdettin Engin* Rumeli Demiryolları / 1136
- M. Esat Sarıcaoğlu* XIX. Yüzyılda Edirne'den İstanbul İçin Buğday Mubayaası (Mîrî
ve Râyic Fiyat Uygulamaları) / 1148
- Mehmed Ganic-Adnan Pajević-Haris Hojkurić* Batı Balkan Ülkelerinde Ekonomik
İyileşme ve Gelişme İçin Çatışma Sonrası Sorunlar ve
Münasebetler / 1157
- Ali Cüneyt Çetin* Batı Balkan Ülkeleri Yenilenebilir Enerji Piyasasının Yatırım
Fırsatları Açısından Değerlendirilmesi / 1169

BALKANLARDA OSMANLI YÖNETİMİ

Genel İdarî Yapı

- Orhan Kılıç* Kuruluşundan 18. Yüzyılın Sonuna Kadar Rumeli Eyaletinin İdarî
Taksimatı / 1185
- Önder Bayır* Arşiv Belgelerine Göre Rumeli'de Osmanlı Yönetim Anlayışı / 1196
- Hanife Alaca* Osmanlı Devleti'nin XVI. Yüzyılda Rumeli'de Kurduğu İdarî Düzen:
Prizren Sancağı / 1204
- Viorel Panaite* Haraçgüzarların Statüleri: XV. ve XVII. Yüzyıllarda Eflak Boğdan ve
Transilvanyalılar Üzerine Bir Çalışma / 1210

Krastyo Yordanov 1528 /29 Tarihli Osmanlı Voynuk Kütüğüne Göre XVI. Yüzyıl
Rumeli Voynuk Teşkilatı ve İstabl-ı Âmire'deki Voynuk Hizmetinin
Yapısı / 1221

Yasemin Beyazıt "Rabiâ'dan İnebahtı'ya" Rumeli Kadılık Rütbeleri / 1228

Abmet Köç XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sarıprut Plankası'nın Yeniden İnşası ve
Mübaşir Mehmed Ağa / 1237

Ali Fuat Örenç Balkanların Kapısı Ege Adaları'nda Osmanlı İdaresi
(1830-1923) / 1248

A. Nükhet Adıyeke - Nuri Adıyeke Osmanlı Sistemi İçinde Girit Adası'nın Genel
Çerçeveden Farklılıkları, Bu Farklılıkların Gerekçeleri ve Algılanış
Biçimleri / 1292

Sezai Balcı Sicil Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Selanikli
Yahudiler / 1298

Vilâyet Sistemi

Aşkın Koyuncu Tuna Vilâyeti'nde Nüfus ve Demografi (1864-1877) / 1309

Mahir Aydın Doğu Rumeli Vilâyeti / 1355

ikinci cildin içindekiler

Sayı: 67

OSMANLI DÖNEMİ BALKAN ŞEHİRLERİ

Genel Bakış

Oğuz Kaan Bayraktar Şehir, Osmanlı Şehri ve Balkan Şehri / 1389

Rıdvan Canım Osmanlı'nın Rumeli'deki Yedi Müstesna Güzeli / 1398

Mehmet Nuri Çınarcı Âşık Çelebi'nin Meşâ'irü's-su'arâsında Balkan Şehirleri / 1430

Edirne

Rıdvan Canım Osmanlı Medeniyetinde Muhteşem Bir Payitaht ve Bir Kültür Şehri
Olarak Edirne / 1436

Gülser Oğuz 18. Yüzyılın İlk Yarısında Çekim Merkezi Edirne / 1460

Eren Akçiçek Raif Necdet (Kestelli)'nin Ufûl Adlı Eserinde Balkan Savaşı'nda
Edirne'nin Sosyal Yapısı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü ile İlgili
Tespitleri / 1468

Selanik

Neslihan Ünal 16. Yüzyılda Selanik'in Sosyo-ekonomik Gelişim Dinamikleri / 1474

Musa Şaşmaz 1903-1904 Yılları Nüfus Sayımına Göre Selanik Nüfus Tablosu
Analizi / 1491

“Râbia’dan İnebahtı’ya” Rumeli Kadılık Rütbeleri

Yasemin Beyazıt*

1228

Bu makalede XVII-XIX. yüzyıllar arasında Rumeli kadılıklarının rütbeleri ile bu rütbelerin geçirdiği değişimler ele alınmış, Rumeli kadılık rütbelerini içeren ikisi kadı mecmûasında, biri arşiv kaydı niteliği taşıyan bir yazmada yer alan üç liste üzerinde çalışılmıştır. Bu listeler birbiriyle karşılaştırılarak, kadılık rütbelerinin nasıl bir değişim geçirdiğinin ya da devamlılık gösterdiğinin izleri sürülmüştür. Yaklaşık 450 kadılıktan oluşan Rumeli Kazâlarının XVII. yüzyılda on iki, XVIII. yüzyılda on, XIX. yüzyılda ise dokuz rütbeye ayrıldığı tespit edilmiştir. Rütbelerin zikredilen yüzyıllarda sayı ve isim olarak değişim gösterdiği, büyük oranda ise süreklilik gösterdiği belirlenmiştir. Uygulanan rütbe sistemi, ilmiyye zümresinin istibdamında önemli bir işleve sahip olmuş, kadılar bir kadılıktan daha çok gelir getiren bir diğerine belirlenen rütbeleri kat ederek atanabilmişlerdir. Rumeli ve Anadolu Kadiaskerlikleri kurulan bu düzeni kendi bölgeleri için ayrı uygulamışlardır.

Giriş

Osmanlı devlet örgütlenmesi içerisinde kadılık bölgeleri, diğer bir ifadeyle kazâlar, adlî ve idarî birer birimdir. Tanzimat öncesi Osmanlı taşrası, askerî ve idarî yönetim açısından sırayla eyâlet, sancak ve tîmar nahiye-lerine ayrılmışken; adlî ve idarî yönetim açısından kazâ ve nahiyelere bölünmüştü¹. Kazâ örgütünün idaresi sadreyn efendiler olarak

da adlandırılan kadiaskerlerin yetkisindeydi. Kadiaskerler, yetki alanları içine giren kadılardan, müderrislerin ve müftülerin atama, terfi, azil gibi işlerini yapmakla mükellefti². Balkan yarımadası, Karadeniz’in batı kıyıları, Ege ve Akdeniz adaları Rumeli Kadiaskerliği’nin; Anadolu, Suriye, Irak, Arap yarımadası ve Mısır Anadolu Kadiaskerliği’nin idaresindeydi.

Taşrada kurulan adlî ve idarî organizasyon, yerleşim birimlerinin önemleri, nüfusları ve büyüklükleri gözetilerek belirlenmişti. Bu belirlemede özellikle yerleşimin nüfusu etkiliydi. Nüfusla orantılı olarak kent ve kasaba merkezleri kadılık merkezleri olarak tespit edilmiş, bu kadılık merkezlerinin çevresinde bulunan yerleşim alanları da bu merkezlere bağlanmıştı. Bunların dışında merkezinde önemli bir kasabanın ya da kentin bulunmadığı tamamen kırsal alanlardan oluşan kadılıklar da mevcuttu³. Kazâlar, doğal olarak nüfus ve büyüklük bakımından birbirine eşit değildi. Bu sebeple devlet, kadılıkları kendi içerisinde de derecelendirmiş, görev yapacak ilmiyye mensuplarına da benzer bir rütbe sistemi uygulamıştı. Yapılan ilk derecelendirme, önemli kent merkezleriyle diğer kazâ bölgelerini birbirinden ayırmak olmuştur. Büyük kent merkezleri “mevleviyet” olarak nitelendirilmiş ve bunlar Sahn, Süleymaniye gibi medreselerde müderrislik yapan ulemâdan kadı olmayı tercih edenlerin istihdam edildikleri kazâlardı. İstanbul, Edirne, Bursa, Mekke ve Medine bu kadılıkların önde gelenlerinden idi. XVI. yüzyıldan sonra mevleviyet statüsüne giren kazâ sayısındaki artışla birlikte bu kadılıklar Devriye, Mahreç, Bilâd-ı Hamse ve Harameyn olmak üzere gruplandırıldı ve rütbe belendirildi. Mevleviyet kadılıkları, XVI. yüz-

(*) Doç.Dr. Yasemin Beyazıt, Pamukkale Üniversitesi, ybeyazit20@gmail.com.

(1) Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Cem Yayınevi, İstanbul 2003, s.122.

(2) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988, s.87,155.

(3) Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadî ve İhtimalî Tarihi 1. Cilt (1243-1559)*, Cem Yayınevi, s.59; İnalcık, a.g.e., s.116; Hülya Çis, *XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK, Ankara 2006, s.34; Mehmet Nasır, *Anadolu XV-XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayım) Kazası*, Tepe Yay., İstanbul 2007, s.29.

yılın ikinci yarısından itibaren kadıaskerlerin yetki alanı dışında kalmış, şeyhülislâmın yetki alanına girmiştir⁴.

Mevleviyet statüsü altında kalan kazâlar ise kasaba kadılıkları (kazâ kadılıkları) olarak adlandırılmıştır. Bu kazâlar önemli kent merkezlerinin dışında kalan daha az nüfusa sahip yerleşim merkezleri ve çevresinden oluşmuştu⁵. Söz konusu kadılıklar da nüfus ve büyüklük bakımından birbirine eşit olmadıkları ve çalışan kadıya farklı oranda gelir getirdikleri için kendi aralarında bir derecelendirmeye tabi tutulmuştu. Çünkü kadılar merkezden maaş almazlar, görev yerlerindeki mahkeme harçları vasıtasıyla geçinirlerdi. Kazânın gelir getirisine de *mabsûl-i kazâ* denirdi⁶. Bu nedenle kazânın rütbesi ile getirdiği gelir arasında doğru bir orantı vardır.

Kasaba kadılıkları Rumeli, Anadolu ve Mısır'daki kazâların kadılıkları olmak üzere üç sınıftı ve her biri gelir durumuna ve önemine göre derecelendirmeye tabi tutulmuştu⁷. XVII. yüzyılda Rumeli kadılıkları on iki dereceden⁸, XVIII. yüzyılın başlarında Anadolu kadılıkları on iki rütbeden oluşmuştu⁹. Tanzimat dönemi başlarında ise Rumeli kadılıkları "*Sitte, Üla, Sâniye, Sâlise, İnebahtı, Eğri, Çelebi, Çanad*" olmak üzere sekiz rütbeden müteşekkildi. Anadolu kadılıkları "*Sitte, Sâniye, Sâlise, Râbia, Hâmise, Sâdisi, Sâbia, Sâmîne, Tâsia, İbtida*" isimleriyle on rütbeye ayrılmıştı. Mısır Kadılıkları ise "*Sitte, Musul, Sâlise, Râbia, Hâmise, Sâdisi*" olmak üzere altı rütbeden oluşmuştu¹⁰.

Kadılık derecelerine ilişkin yukarıda zikredilen bilgiler üzerinde detaylı çalışmalar mevcut değildir. Mevleviyetlerin dönemlere göre ayrıntılı incelenmiş derece ve rütbeleri hakkında detaylı bir çalışma yoktur. Literatürde mevleviyetlerin ücret bakımından 300 ve 500 akçeli olmak üzere ikiye ayrıldığı, itibar bakımından ise aşağıdan yukarı *Devriye* (Adana, Bosna, Sofya....), *Mabreç* (İzmir, Selanik, Tırhala Yenişehir....), *Bilâd-ı Hamse* (Edirne, Bursa, Mısır, Filibe, Şam) ve *Hare-*

meyn (Mekke, Medine, İstanbul) olmak üzere derecelendirildikleri belirtilir¹¹. Ancak bu derecelendirme aslında XVIII. yüzyılı yansıtmaktadır¹². Bu nedenle yüzyıl yüzyıl mevleviyet derecelerinde yaşanan değişim araştırılmaya muhtaçtır. Aynı durum kasaba kadılıkları için de söz konusudur. Mısır ve Anadolu kadılıklarının ne zaman, nasıl, hangi şartlarda derecelendirmeye tabi tutulduğunu ve zaman içerisinde değişim gösterip göstermediğini de yeterince bilmiyoruz. Rumeli kadılıklarıyla ilgili ise daha şanslı durumdayız. Yazma eserlerde yer alıp tespiti yapılan kazâ listeleri, konunun aydınlatılma noktasında önemli bir merhale oluşturmıştır. Bu sebeple Rumeli kadılıklarının rütbeleri, tespiti yapılabilen kazâ listeleri üzerinden aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

Kadılıkların rütbeleri ve derecelerine ilişkin şüphesiz ilk önemli çalışma İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın 1965 yılında yayımlanan "*Osmanlı Devleti İlmiye Teşkilatı*" adlı eseridir. Eser bu alan için hâlâ vazgeçilmez bir kaynak niteliği taşır. Ancak Uzunçarşılı'nın eserini kaleme alırken kimi zaman kronolojiye dikkat etmediği, kurumları devletin tüm zamanlarında aynıymış gibi anlattığı görülmektedir. Konular kronolojik anlatılmadığı için bu bilgileri tarihi gelişim seyri içerisinde bir bütünlük oluşturacak şekilde anlayabilmek pek mümkün olamamaktadır. Uzunçarşılı, kitabının "*Kadıların Dereceleri*"

1229

- (4) Yasemin Beyazıt, "Osmanlı İlmiye Bürokrasisinde Şeyhülislâm-ı Hâkimin Değişen Rolü ve Mülazemet Sistemi", *Belleten*, C.LXXIII, S.267, Ağustos 2009, s.431-432.
- (5) Tevki Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanûnnâmeleri", *Millî Tıbbî Mecmûası*, C.I, S.3, İstanbul 1331, s.541.
- (6) Yasemin Beyazıt, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kazâ Sınırlarını Belirleyen Temel Etmenler", *Doğu Batı*, S.53, 2010, s.75-77.
- (7) Uzunçarşılı, a.g.e., s.91.
- (8) M.Kemal Özergin "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi", *Ord.Prof.Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK.2. Baskı, Ankara 1988, s.253.
- (9) İsmail Erünsal, "Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznamçeleri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, C.XXI, 1981, s.10.
- (10) *İcmâl-i Kuzât-ı Anadolu Defteri*, Yazma 140, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi; *İcmâl-i Kuzât-ı Rumeli Defteri*, Yazma 141, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi; *İcmâl-i Kuzât-ı Rumeli Defteri*, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi.
- (11) Fahri Unan, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, s.467-468; İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Tühan Kitabevi, Ankara 1994, s.16-17.
- (12) Bkz.Uzunçarşılı, a.g.e., s.99-103.

başlıklı bölümünü yazarken de kronolojik bir sıra takip etmemiştir. Örneğin, 1837 tarihli Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Kitaplığında yer alan 2066 numaralı yazmayı kadılıkların derecelerinden bahsederken kullanmıştır. Bu eserde, Rumeli'deki pek çok kazânın isimlerini ve rütbelerini bir dipnotta belirtmiş, ancak yazmanın tarihine dair bilgi vermemiştir. Tarihin verilmemiş olması buradaki bilgilerin hangi tarihteki durumu yansıttığı konusunda karmaşaya yol açmış, XIX. yüzyıl uygulaması adeta tüm dönemleri kapsar gibi anlaşılmıştır. Daha sonra yapılan çalışmalarda da daha çok Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiler kullanıldığı için bu yanlışlık devam etmiştir¹³. Bu eserden sonra, Rumeli kadılık derecelerini gösteren listelerin yer aldığı yazmalar üzerinde farklı araştırmacılar çalışmaları yapmışlardır. Aşağıda bu yazmalarda yer alan listeler tartışılmıştır.

230 A. Rumeli Kadılık Listelerini İçeren Yazmalar Üzerine Çalışmalar

Rumeli kadılıklarını rütbeleriyle birlikte içeren listelerin bulunduğu üç yazma üzerinde çalışma yapılmıştır. Birincisi M. Kemal Özerin'in "Rumeli Kadılıklarında 1078¹⁴ Düzenlemesi"¹⁵ adlı makalesidir. İkincisi, Ahmet Halaçoğlu'nun "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazâlarının Rütbeleri" adlı çalışmasıdır¹⁶. Üçüncüsü ise bu satırların yazarına ait olup "Rumeli Kadılıkları ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazma" başlığını taşır¹⁷.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalar XVII., XVIII. ve XIX. yüzyıllara aittir. İlk iki liste kadı mecmûası içerisinde, üçüncüsü ise müstakil bir yazma halinde bulunmaktadır. Kazâ listelerinin kadı mecmûaları içerisinde bulunması oldukça anlamlıdır. Hemen hemen her kadının bir kazâ listesine sahip olması doğaldır. Çünkü kadılar meslek basamaklarında yükselirken atanma ihtimali olan kazâları tespit ve takip ederlerken kadılık listelerine ihtiyaç duymuşlardır. Hangi kazâ hangi rüt-

bede? Bir sonraki rütbede hangi kazâlar var? Bu kazâların çevresinde hangi kadılıklar var? Hangi sancağa bağlılar? İstanbul'a uzaklıkları at hızıyla ne kadar? gibi sorularının cevaplarını kadılar bu listelerde aramakta ve kendi mecmûalarına da kadılıkları kaydetmekte idiler¹⁸. Mecmûalar, XVII. yüzyıldan itibaren şehirleşmenin ve okuma yazma oranının artmasıyla birlikte önemli birer yazım ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹. Mecmûalar, sahiplerinin kendileri için tuttuğu kayıtlardan ve ilgi alanına giren çeşitli metinlerden yaptıkları alıntılarla oluşmuş derlemelerdir²⁰. Kadılara ait zikredilen mecmûaları da bu kültür ortamının birer örneği olarak değerlendirmek mümkündür.

Rumeli kadılıklarının rütbelerini ilk olarak Kemal Özerin'in tespit ettiği 1078 (1667-1668) tarihli yazma vasıtasıyla tespit edebiliyoruz. Rumeli kadılıklarının bu tarihten önce tam olarak nasıl bir derecelendirmeye tabi tutulduğu hakkında bilgi sahibi değiliz. XVI. Yüzyıl kadıasker ruzmançeleri incelendiğinde²¹ bu defterlerde kazâların rütbelerine ilişkin kesin bir tespit yapılamamaktadır. Defterlerde, kadı ve müderrislerin yevmi 20 akçe, 30 akçe, 40 akçe, 50 akçe gibi itibari biçimde günlük kazanç temel alınarak atandıkları dikkati çekmektedir. Bu nedenle kadı ve müderrisler için akçe üzerinden kurulan sistem, kazâların derecelerine ilişkin bilgi

(13) Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DLA*, C.24, s.70.
(14) H.1078,M. (23 Haziran 1667-10 Haziran 1668).

(15) Özerin, a.g.m., s.251-309.

(16) Ahmet Halaçoğlu, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazâlarının Rütbeleri", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. III, 1999, s.869-897.

(17) Yasemin Beyazıt, "Rumeli Kadılıkları ve Rütbelerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazma", *Belgeler*, XXVIII, 32, 2007.

(18) Bir kadı mecmûası örneği için bkz. Meredith M. Quinn, "Houghton MS Türk 11 ve Kişisel Mecmûaların Söyledikleri ve Söyleyecekleri", Çev.Sibel Kocaer, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz Yay., İstanbul 2012, s.257-270.

(19) Bu sebeple Cemal Kafadar, XVII. yüzyıl "Çelebiler, Hatunlar ve Mecmûalar Devri" olarak adlandırmayı önermektedir. Cemal Kafadar, "Sohbete Çelebi, Çelebiye Mecmûa", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz Yay., İstanbul 2012, s.43-52.

(20) Derin Terzioğlu, "Mecmûa-i Şeyh Mısıri: On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Anadolu'da Bir Derviş Sülûkunu Tamamlarken Neler Okuyup Yazdı?", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz Yay., İstanbul 2012, s.293.

(21) Bkz. Bab-ı Meşihat Arşivi, *Rumeli Kadıaskerliği Ruzmançeleri*, 179/2, 180/3, 181/4.

vermeyip, çalışanların meslekteki ulaştıkları rütbeyi göstermektedir²². Henüz tespit edilememiş olsa da, XVII. yüzyıl öncesinde benzer bir sistemin var olması kuvvetle muhtemeldir. Özergin'in belirttiği üzere, 1078 (1667-1668) düzenlenmesinin mevcut durumda görülen aksaklıklar üzerine yapılmış olması bu düşüncüyü desteklemektedir²³. Ancak önceki uygulamadan farklı biçimde bir rütbelendirmenin ilk kez bu düzenleme ile yapılmış olması da ihtimal dâhilindedir. Rütbeler içerisinde en üst seviyedeki grubu oluşturan sitte rütbesinin ismiyle müsemma biçimde altı kadılıktan oluşması, bunun için bir ipucu olabilir. Sitte rütbesinin altında 1837 tarihli yazmada yirmi yedi kazâ bulunmaktadır. Bu durum zamanla nüfus bakımından büyüyen ve çevrelerinde önemli birer merkez haline gelen yerleşmelerin sitte rütbesine çıkarıldığını bizlere göstermektedir.

Özergin'in yayımladığı listede, 1078 (1667-1668) tarihli düzenlemenin ortaya çıktığı ortam hakkında bilgiler verilmektedir. Buna göre 1662-1674 yılları arasında Şeyhülislâmlık yapan Minkarî-zâde Yahya Efendi²⁴, görevinin beşinci yılında Rumeli kadılıklarının derecelerinde görülen aksaklıklar üzerine Rumeli Kadiaskeri Babazâde Abdülkadir Sinani Efendi'ye bütün mansıpların gözden geçirilip yeniden düzenlenmesi hususunda emir vermiştir. Bunun üzerine Sinani Efendi kadiaskerlik divanına devam eden eşrâf-ı kudât'ı²⁵ toplayarak, Rumeli kadılıklarını yeniden düzenletmiştir. Bütün kadılıklar, makamın günlük gelirine bakılarak on iki dereceye ayrılmış ve bu derecelere giren kadılıklar tespit edilmiştir. Geliri az olan kazâlar çevresindeki bir kazâ ile birleştirilmiştir²⁶. Bundan sonra kadılar, yeni oluşan rütbelere göre bir kazâdan diğerine atanmıştır.

Bilindiği kadarıyla 1078 (1667-1668) tarihli düzenlemenin tek nüshası Özergin'in yayımladığı yazmadadır. Bu nüsha İstanbul Belediye Kütüphanesi, Belediye nr. K 13'de kayıtlı bir kadiya ait olduğu düşünülen mecmûanın 28-43. sayfaları arasındadır.

Kadı, XVIII. yy.'ın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, 1237/1822-1823 yılında Bilecik kadılığında bulunmuştur. Bu mecmûanın içinde XVIII. yüzyılın sonlarına kadar uzatılmış bir silsilenâme, şiir ve dualar da bulunmaktadır. Kadı mecmûasındaki kadılıklarla ilgili bölüm, 1203/10 Ekim 1788 günü tamamlanmıştır. Bu metnin üzerinde bir başlık bulunmamaktadır. Özergin, yazmanın "*Ruznâme-i Menâsib-ı Kazâ*" ismini taşıması gerektiğini ve kadının bunu muhtemelen bir kadiaskerlik divanındaki defterlerin birinden kopya ettiğini düşünmektedir. Ancak metinde çok sayıda imlâ hatası bulunmaktadır. Özergin bu nedenle kadıyı "*ihmal-kâr*" olarak nitelendirir²⁷.

Yazmada yer alan liste iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde yukarıdan aşağı sıralanan kadılık rütbeleri ile bu rütbelere giren kadılıklar, liste halinde verilmiştir. İkinci bölümde ise her bir harf madde başı yapılarak, kazâlar isimlerinin başlama harfine göre yazılmışlardır. Her bir kazâ için ise bağlı olduğu sancak, kazânın İstanbul'a uzaklığı, çevresinde bulunan kazâlar gibi tanımlayıcı bilgilere yer verilmiştir²⁸. Bu yönleriyle oldukça sistematik biçimde hazırlanmış söylelenebilir.

Ahmet Halaçoğlu tarafından yayımlanan 1740-41 tarihli Rumeli Kadılık listesi, 426 sayfadan müteşekkil bir mecmûa içerisinde yer almaktadır. Serfice kadısı Ataullah Ata tarafından kaleme alınan mecmûa içerisinde Farsça nesir ve nazımlar, dualar, fetvalar, mahkeme kayıtları, zahire defteri gibi çeşitli konularda metinler vardır. Mecmûanın 142-161 sayfaları arasında da Rumeli kadılıkları ve derecelerini içeren bir liste verilmektedir. Halaçoğlu metne "*Rumeli'de vaki olan*

(22) Yâsemin Beyazıt, *Osmanlı İlmîyye Mesleğinde İstibdam* (XVI. Yüzyıl), TTK Yay, Ankara 2014, s.182.

(23) Özergin, a.g.m., s. 252.

(24) Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Altunsoy, *Osmanlı Şeyhülislam-ları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s.93; Mehmet İpsirli, "Minkarîzâde Yahya Efendi", DİA, C. XXX, İstanbul 2005, s.114-115.

(25) Eşrâf-ı Kudât, sitte rütbesindeki kazâları tasarruf eden kadılara verilen bir ünvanıdır. Bkz. Uzunçarşılı, a.g.e., s.93.

(26) Özergin, a.g.m., s.252-253.

(27) Özergin, a.g.m., s.257-259.

(28) Özergin, a.g.m., s.254-256.

kazâların rütbe defteridir” şeklinde giriş yapmıştır. Bu yazmada kazâlar, Özergin’deki gibi alfabetik biçimde sıralanmamış, rütbelere göre tasnif edilmişlerdir. Örneğin Rütbe-i Ülä başlığının altında bu dereceye giren kazâlar sıralanmıştır²⁹.

Yasemin Beyazıt tarafından yayınlanan 21 Rebiü’l-âhir 1253/7 Temmuz 1837 tarihli yazma, Hacı Feyzullah Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Yazarın kimliği hakkında bilgi sahibi değilsek de yazmanın sonunda yer alan kazâların müjde ücretleri bize yazmanın mahiyeti ve yazılma nedenine ilişkin ipucu vermektedir. Kadıaskerlik dairesinde görevli bulunan muhızır, Rumeli kadıaskerliği tarafından ataması yapılan kadıdan ya da müderristen müjde ya da müjdegâne adı altında bir bahşış alırdı ve bu kayıtların tutulduğu defterlere de “*Tevcihât Müjdegâneleri*” adı verilirdi. Bu müjdelerin eserin sonunda belirtilmiş olması, kadılıkların alfabetik olarak derece derece kaydedilmesi ve coğrafi tanımlamaların verilmesi bize, bu tür kaynakların kadıaskerlik bürolarında üretilen ve kulanılan veri kaynaklarından olduğunu düşündürmüştür.

Beyazıt’ın yayımladığı yazma, Özergin’inki gibi alfabetik usule göre kalem alınmıştır. Ancak bu yazmada Özergin’de bulunan rütbelere göre kazâların dağılımını gösteren liste bulunmamaktadır. Yazmada, diğer iki listedekinden farklı hususiyetler dikkati çekmektedir. Burada Rumeli Kadılıkları sadece rütbe açısından derecelendirilmemiş; kadılıklar tasarruf edilme biçimi açısından da tasnif edilmiştir. Kazâların bir kısmının yanına “*Sitte*”, “*Çelebi*”, “*Çanat*” gibi rütbelerinin yazıldığı, bir kısmının yanına da “*Arpalık*”, “*Maîşet*” biçiminde notlar düşüldüğü dikkati çekmektedir³⁰. Bu durumun oluşmasında şüphesiz Rumeli kasaba kadılıklarının özellikle yüksek dereceli ulemânın istihdam alanına girmesi rol oynamıştır³¹.

Kasaba kadılıkları bu dönemde mansıb kadılıklar³² olarak isimlendirilmiştir. Man-

sıb kadılıklar, kadıaskerlerin yetki alanında bulunan ve atamalarını kadıaskerlerin yaptıkları kazâ bölgeleridir. Rumeli’deki bazı kazâlar ise doğan ihtiyaç üzerine şeyhülislâmın yetki alanına girmiş ve arpalık ve maîşet ismiyle yüksek dereceli ulemâyâ mazûliyet dönemleri için verilmiştir. Arpalık kadılıklar genellikle mevlevîyyet payeli ulemâyâ mazûliyet dönemleri için verilmiş, yeni bir mevlevîyete atandıklarında bu kazâların tasarrufları üzerlerinden alınmıştır. Emekli olan ulemâyâ da arpalık verilmiştir³³. D’Ohsson XVIII. yüzyıl sonlarında ilmiyye mensuplarına almış kazânın arpalık olarak verildiğinden söz eder³⁴. Maîşet kadılıklar ise hisselerle ayrılarak müderris ve mülâzımlara tahsis edilmiştir³⁵. Bu tasarruf biçiminde genellikle kadılar, bizzat görev yerlerine gitmezler nâiblerini gönderirlerdi. Bu sebeple niyabetle yönetim, XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren devletin engellemeye çalıştığı bir usul olmuştur³⁶.

B. Rumeli Kadılıklarının Rütbeleri

1078 (1667-1668) tarihinde Şeyhülislâm Minkarî-zâde Yahya Efendi tarafından düzenlettirilen Rumeli kadılıkları on iki rütbeye ayrılmıştır. Bu rütbeler Arapça sıralarının kullanılması suretiyle oluşturulmuştur. Aşağıda rütbeler ve bu rütbelerin altında bulunan kazâların sayısı topluca verilmektedir³⁷:

1. Sitte-i âliye	: 6 Kadılık
2. Ülä	: 11 Kadılık

(29) Halaoğlu, a.g.m., s.870.

(30) Beyazıt, “Rumeli Kadılıkları...”, s.17-51.

(31) Beyazıt, “Rumeli Kadılıkları...”, s.13; Yasemin Beyazıt, “Tanzimat Devri Şeyhülislâmlarından Mesrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu”, *Bilgi*, S.54, Yaz 2010, s.54.

(32) İlhami Yurdakul, *Osmanlı İlmîye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1878)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.136-137.

(33) Arpalık tahsisî hususundaki örnekler için bkz. Arzu Güldöşüren, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Târik Defterlerine Göre İlmîye Ricalî, C.I, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s.97-98.*

(34) Cahit Baltacı, “Arpalık”, C.III, *DLA*, İstanbul 1991, s.393; Tayyib Gökbilgin, “Arpalık”, *İA*, C.I, s.593-595.

(35) Beyazıt, “Rumeli Kadılıkları...”, s.15; Bkz. Bâb-ı Meşihat Arşivi, *Rumeli Kazaskerliği Divan Defterleri*, 122/8, Vr. 11.

(36) Ayrıntılı bilgi için bkz. Hamiyet Sezer Feyzioğlu-Selda Kılıç, “Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiblik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIV, S.38, s.31-52.

(37) Özergin, a.g.m., s.259-270.

3. Karîb ilâ'l-Ülâ	: 11 Kadılık
4. Sâniye	: 18 Kadılık
5. Karîbe ilâ's-Sâniye	: 10 Kadılık
6. Sâlise	: 36 Kadılık
7. Râbia	: 25 Kadılık
8. Karîb ilâ'r-Râbia	: 37 Kadılık
9. 200-150 arası Mansıblar	: 33 Kadılık
10. Karîbe- ilâ'l-Menâsıb	: 47 Kadılık
11. 150-130 arası Mansıblar	: 39 Kadılık
12. 130-100 arası Mansıblar	: 88 Kadılık

Özergin, rütbelere göre kazâların dağılımını gösteren listedeki kadılıklar ile alfabetik sıraya göre verilen listedeki kadılıkları numaralandırmak suretiyle toplam kazâ sayısını tespit etmeye çalışmıştır. Bu listede toplam 361 kadılık bulunmaktadır. Harf sistemine göre verilen metinde ise 391 kazâ adı yer almaktadır. Bu tutarsızlığın sebebini Özergin tam olarak açıklayamamış, aslında alfabetik listede madde başı yapılmadığı halde çevre kadılığı olarak adı geçen kazâlar ve her iki listede ortak bulunmayan farklı zikredilen kazâlarla birlikte 450 civarında kadılığın olduğunu söylemiştir. Özergin'in çıkardığı bu sonuç, Koçi Bey Risalesi'nde belirtilen 450 sayısı ile de örtüşmektedir³⁸. Rumeli kadiasker ruznâmçeleri üzerinde yapılan bir çalışma da XVI. Yüzyılda 450 civarında Rumeli kadılığının varlığını ispatlamıştır³⁹.

Halaçoğlu'nun yayımladığı 1740 tarihli listede 218 kazânın bulunduğu ve Rumeli kadılıklarının sekiz dereceye ayrıldığı belirlenmektedir. Aşağıda açıklanacağı üzere iki rütbe tarafımızdan ilave olunmuştur⁴⁰:

1. Menâsıb-ı Sitte ⁴¹	:6 Kadılık
2. Rütbe-i Ülâ	:10 Kadılık
3. Karîb ilâ'l-Ülâ	:11 Kadılık
4. Rütbe-i Sâniye ⁴²	:15 Kadılık
5. Rütbe-i Karîbe ilâ's-Sâniye	:10 Kadılık
6. Rütbe-i Sâlise	:37 Kadılık
7. Rütbe-i Râbia ⁴³	
8. Rütbe-i Karîbe ilâ'r-Râbia	:44 Kadılık

9. Rütbe-i Hâmise⁴⁴

10. Rütbe-i Karîbe ilâ Menâsıbl Mezkure :85 Kadılık

Özergin'in çalışmasıyla karşılaştırdığımızda 1740 tarihli yazmada bir eksiklik olduğu düşünülmüştür. Özergin'in verdiği derecelerle Halaçoğlu'nun ilk altı derecesi aynıdır ve sâlise rütbesi ile bitmektedir. Halaçoğlu'nun verdiği yedinci rütbe ise "Rütbe-i Karîbe ilâ'r-Râbia" dır. Mansıbların rütbelere göre sırasıyla kaydedildiği düşünüldüğünde zikredilen dereceye geçmeden önce "Rütbe-i Râbia"nın verilmiş olması gerekirdi. Bu bir eksiklik olarak görülmektedir. Özergin'deki dokuzuncu derece olan "200-150 arası Mansıblar" derecesinin Halaçoğlu'nun çalıştığı yazmada "Rütbe-i Hâmise" olarak isimlendirildiği; onuncu derece olarak da "Rütbe-i Karîb ilâ'l Hâmise" derecesinin oluşturulduğu söylenebilir. Ancak yazmada "Rütbe-i Hâmise" derecesinin de kaydedilmediği görülmektedir. Bu eksik olduğunu düşündüğümüz dereceleri de ilave ettiğimizde XVIII. yüzyılın ortalarında Rumeli kadılıklarının on dereceye ayrıldığı söylenebilir.

1233

Özergin ve Halaçoğlu'nun yazmalarındaki rütbelere karşılaştırıldığında Rütbe-i Sitte'ye dahil olan kadılıkların aynı olduğu ve aynı sıralamayla yazıldığı görülmüştür. Bunlar Üsküb, Siroz, Tırhala, Silistre, Hezargrad ve Hulemic'dir. Rütbe-i Ülâ'nın da bir farkla kadılıkları aynıdır. Halaçoğlu'nun yazmasında on kadılık bulunmakta, Özergin yazmasında kayıtlı bulunan Balyabadra burada yer almamaktadır. Diğer kadılıklar ise Mizistre, Şumnu, Ruscuk, Banaluka, Rodos, Karaferye, Ahyolu, Manastır, Çatalca ve Hanya'dır. Rütbe-i Karîb ilâ'l-Ülâ'nın kadılık sayısı ve kazâları aynıdır. Bu kazâlar Babadağı, Niğbolu, Vidin, Zağra-ı Atik, Dırama,

(38) Koçi Bey Risaleleri, Haz. Seda Çakmakcioğlu, Kabaıcı Yay., İstanbul 2007 s.134, 288.

(39) Beyazıt, a.g.e., s.183.

(40) Halaçoğlu'nun çalışmasında birtakım okuma hatalarının olduğu fark edilmiştir. Çalışmamızda bunların düzeltilmiş biçimleri kullanılmıştır.

(41) Makalede, sitte, seniye şeklinde okunmuş. Halaçoğlu, a.g.m., s.871.

(42) Makalede, sâniye isna olarak okunmuş. Halaçoğlu, a.g.m., s.873.

(43) Yazmada olmayıp olması gerektiğini düşündüğümüz rütbe.

(44) Yazmada olmayıp olması gerektiğini düşündüğümüz rütbe.

Zihne, Lefkoşa, Eğriboz, Kıratova, Midilli ve Timurhisar'dır. Rütbe-i Sâniye'de ise Özer-
gin yazmasında 18, Halaçoğlu yazmasında 15
kadılık vardır. Migalkara (Malkara), Temeşvar
ve Kalavrita Halaçoğlu yazmasında bulunma-
yan kadılıklardır. Rütbe-i Karîbe ilâ's-Sâniye
dereceleleri içerik ve sayı bakımından aynıdır.
Bu dereceden sonraki rütbelerin mukayesesi
yazmada bulunan eksiklikler sebebiyle müm-
kün olmamaktadır.

Tanzimat'ın arifesinde kaleme alınan
1837 tarihli yazma eserde ise toplam 390
kadılık zikredilmiştir. Bu dönemde kadılık-
larının tevcih edilme ya da tasarruf edilme
şekline göre mansıb⁴⁵, arpalık ve maîşet ola-
rak sınıflandırıldığı yukarıda zikredilmiştir.
Bu dönemde mansıb kadılıkları 238 adetti ve
dokuz dereceye ayrılmıştı:

1. Sitte	: 27 Kadılık
2. Ûlâ	: 14 Kadılık
3. Karîbe-i Ûlâ	: 19 Kadılık
4. Sâniye	: 17 Kadılık
5. Sâlise	: 25 Kadılık
6. İnebahtı	: 31 Kadılık
7. Eğri	: 30 Kadılık
8. Çelebi	: 42 Kadılık
9. Çanat	: 33 Kadılık

Rumeli'deki 238 mansıb kadılık bulun-
makta idi. Yazmadaki 84 kazânın rütbesi ve
tasarruf şekli belirtilmemiştir⁴⁶. Kazâlardan
25'i arpalık, 31'i maîşet olarak tevcih edil-
miştir. Bu yazmada rütbeleri isimlendirme
konusunda farklılıklar da dikkati çekmekte-
dir. XIX. yüzyıldaki ilk dört derece, önceki
yüzyıllardaki derecelendirme ile aynıdır. Bu
dönemde "Rütbe-i Karîbe ilâ's-Sâniye" dere-
cesi kaldırılmış, salise rütbesi ile devam edil-
miştir. Bundan sonraki derecelerin ise İne-
bahtı, Eğri, Çelebi ve Çanat olduğu görül-
mektedir. Sâliseden sonra Râbia ve Hâmise
gibi sayı sistemine dayalı isimlendirme kal-
dırılmıştır. Bu rütbelerdeki isimlendirme
değişikliğinin izleri, 1078/1665-1666 tarihli
düzenlemede yer almaktadır. 1078/1665-

1666 düzenlemesinde rütbelerin altında zik-
redilen ilk kazâ adlarına dikkat etmek gereki-
yor. Bu düzenlemede rütbelere göre verilen
kazâ listesinde, rütbelerin altında ilk sırala-
nan kazâların isimleri şöyledir:

1. Sitte-i âliye	: Üsküb...
2. Ûlâ	: Mizistre...
3. Karîb ilâ'l-Ûlâ	: Babadağı...
4. Sâniye	: Şehirköyi...
5. Karîbe ilâ's-Sâniye	: Yanya...
6. Sâlise	: Köstendil...
7. Râbia	: İnebahtı...
8. Karîb ilâ'r-Râbia	: Eğri...
9. 200-150 arası Mansıblar	: Çelebipazarı...
10. Karîbe- ilâ'l-Menâsıb	: Çanat...
11. 150-130 arası Mansıblar	: Hıram...
12. 130-100 arası Mansıblar	: Sirişnik...

Yukarıda belirtildiği üzere XIX. Yüz-
yıl da "Salise" rütbesinden sonra kazâ adıyla
derecelendirme yapılmaya başlanmış ve o
derece altında sıralanan ilk kazâ rütbeyeye
isim olarak verilmiştir. XVII. ve XVIII. yüz-
yıl da kullanılan râbia rütbesi XIX. yüzyıl da
İnebahtı'ya, Karîb ilâ'r-rabia rütbesi Eğri'ye,
200-150 arası mansıblar rütbesi XVIII. yüz-
yıl da Rütbe-i Hâmiseye, XIX. yüzyıl da da
Çelebi'ye, Karîbe-i ilâ'l Menâsıb rütbesi
XVIII. yüzyıl da son rütbe haline gelmiş ve
XIX. yüzyıl da da Çanat olarak değişmiştir.
Aşağıda bu değişimin karşılaştırmalı tablosu
verilmektedir:

Sonuç

Bu makalede XVII-XIX. yüzyıllar ara-
sında Rumeli kadılıklarının rütbeleri ve bu
rütbelerin geçirdiği değişimler ele alınmıştır.
Rumeli kadılık rütbelerini gösteren listeler ya
kadıasker kalemlelerinde tutulmuş kayıtlarda
ya da kadıların kaleme aldıkları mecmûalar
içerisinde tespit edilebilmiştir. XVI. yüzyıl a
ait kadılık rütbelerini gösteren bir liste henüz

(45) Yurdakul, a.g.e., s.100.

(46) Beyazıt, "Rumeli Kadılıkları...", s.14.

1078 (1667/1668) (Rütbeler ve rütbelerin altında zikredilen ilk kazâ isimleri)	1740-1741 (Rütbeler)	1837 (Rütbeler)
1. Sitte-i âliye : Üsküb...	1. Menâsib-ı Sitte	1. Sitte
2. Ûlâ : Mizistre...	2. Ûlâ	2. Ûlâ
3. Karîb ilâ'l-Ûlâ : Babadağı	3. Karîb ilâ'l-Ûlâ	3. Karîbe-i Ûlâ
4. Sâniye : Şehirköyi	4. Sâniye	4. Sâniye
5. Karîbe ilâ's-Sâniye : Yanya	5. Karîbe ilâ's-Sâniye	
6. Sâlise : Köstendil	6. Sâlise	5. Sâlise
7. Râbia : İnebahtı	7. Râbia	6. İnebahtı
8. Karîb ilâ'r-Râbia : Eğri	8. Karîb ilâ'r-Râbia	7. Eğri
9. 200-150 arası Mansıblar : Çelebipazarı	9. Hâmise	8. Çelebi
10. Karîbe- ilâ'l-Menâsib : Çanat	10. Karîbe ilâ Menâsıbl Mezkure	9. Çanat
11. 150-130 arası Mansıblar : Hıram		
12. 130-100 arası Mansıblar : Sirişnik		

belirlenememiştir. Rütbelerle ilgili elimizdeki en erken liste XVII. yüzyıla ait olup, bu listedeki düzenleme XVIII. ve XIX. yüzyıldaki düzenlemelerin temelini oluşturmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda kadılık rütbelerinin birkaçında isim değişikliğinin olduğu, Eğri, İnebahtı gibi kazâ adlarının da rütbe olarak kullanılmaya başladığı dikkati çekmiştir. Kazâ adlarının aynı zamanda rütbe ismi olarak kullanılması kazâ ile rütbelerinin ne kadar birbirleriyle özdeşleştığının önemli bir göstergesidir. Rütbelerin 12'den önce 10'a sonra da 9'a inmesi ve XVII. yüzyılda bulunan alttan son iki rütbenin XIX. yüzyılda ortadan kalkması, yerleşimlerin geçirdiği nüfus hareketleri ve rütbeleri daha kolay işletme düşüncesi ile ilişkilendirilebilir.

Kazâların rütbelendirilmesinde amaç istihdam sistemini pratik ve işler kılmak olmuştur. Yapılan rütbelendirme ile kadılar derece derece en alt basamaktaki rütbeden başlayarak en süt seviyede bulunan "Sitte" derecesine kadar yükselmişlerdir. Kurulan bu düzen Rumeli ve Anadolu Kadıaskerliklerince kendi bölgeleri için ayrı ayrı uygulanmış, yaşanan istihdam sıkıntısına rağmen büyük ölçüde düzenli bir şekilde işletilmiştir. Özellikle bazı kasaba kadılıklarının şeyhülislamlığın yetki alanına girmesi ve arpalık,

maîşet biçiminde tasarruf edilmesi, kadıaskerlerin yaşadığı istihdam sorununu daha da artırmıştır.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları ve Yazma Eserler

Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi

Rumeli Kadıaskerliği Ruznamçeleri, 179/2, 180/3, 181/4.

Rumeli Kazaskerliği Divan Defterleri, 122/8.

Süleymaniye Kütüphanesi

Esad Efendi Kitapları, 2066.

Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi

İcmâl-i Kuzât-ı Anadolu Defteri, Yazma 140.

İcmâl-i Kuzât-ı Rumeli Defteri, Yazma 141.

İcmâl-i Kuzât-ı Rumeli Defteri, Yazma 144.

B. Kaynak Ve Araştırma Eserler

Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi 2 (1453-1559)*, Cem Yay., İstanbul 1995.

Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972.*

Baltacı, Cahit, "Arpalık", C.III, DİA, İstanbul 1991, s.392-293.

Beyazıt, Yasemin, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kazâ Sınırlarını Belirleyen Temel Etmenler", *Doğu Batı*, S.53, 2010, s.75-98.

Beyazıt, Yasemin, "Osmanlı İlimiye Bürokrasinde Şeyhülislamlığın Değişen Rolü ve Mülazemet

Sistemi", *Belleten*, C.LXXIII, S.267, Ağustos 2009, s.423-441.

Beyazıt, Yasemin, "Rumeli Kadılıkları ve Rüt-belerine Dair 1253/1837 Tarihli Bir Yazma", *Belgeler*, XXVIII, 32, 2007, s.11-56.

Beyazıt, Yasemin, *Osmanlı İlimiye Mesleğinde İstihdam (XVI. Yüzyıl)*, TTK Yay, Ankara 2014.

Beyazıt, Yasemin, "Tanzimat Devri Şeyhülis-lâmlarından Meşrebzâde Arif Efendi ve Kadılık Kurumundaki İstihdam Sorunu", *Bilgi*, S.54, Yaz 2010, s.47-74.

Ertaş, Mehmet Yaşar, *XV-XVI. Yüzyıllarda Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası*, Yeditepe Yay, İstanbul 2007.

Erünsal, İsmail, "Nuruosmaniye Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kazasker Ruznamçeleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, C.XXI, 1981, s.3-15.

Feyzioğlu Hamiyet Sezer-Kılıç, Selda, "Tanzimat Arifesinde Kadılık-Naiblik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIV, S.38, Ankara 2005, s.31-52.

Gökbilgin, Tayyib, "Arpalık", *İA*, C.I, s.593-595.

Güldöşüren, Arzu, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Tarih Defterlerine Göre İlimiye Ricalı*, C.I, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Halaoğlu, Ahmet, "1740-1741 Tarihli Yazma Esere Göre Rumeli Kazalarının Rütbeleri", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, C. III, 1999, s.869-897.

Hülya Taş, *XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK, Ankara 2006.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003.

İpşirli, Mehmet, "Minkarizâde Yahya Efendi", *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s.114-115.

Kafadar, Cemal, "Sohbete Çelebi, Çelebiye Mecmûa", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz, İstanbul 2012, s.43-52.

Koçi Bey Risaleleri, Haz. Seda Çakmakcioğlu, Kabalcı Yay, İstanbul 2007.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *DİA*, C.XXIV, s.69-73.

Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Tırhan Kitabevi, Ankara 1994.

Özergin, M. Kemal "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, TTK, 2. Baskı, Ankara 1988, s.251-309.

Quinn, Meredith M., "Houghton MS Türk 11 ve Kişisel Mecmûaların Söyledikleri ve Söyleyebilecekleri", Çev.Sibel Kocaer, *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz Yay, İstanbul 2012, s.257-270.

Terzioğlu, Derin "Mecmûa-i Şeyh Mısıri: On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Anadolu'da Bir Derviş Sülûkunu Tamamlarken Neler Okuyup Yazdı?", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII: Osmanlı Edebiyatının Kırk Ambarı*, Haz. Hatice Aynur ve Öte., Turkuaz Yay, İstanbul 2012, s.293-321.

Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanûn-nâmeleri, Milli Tettebular Mecmûası, C.I, S.3, İstanbul 1331, s.497-544.

Unan, Fahri, "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIX, s.467-468.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, TTK, Ankara 1988.

Yurdakul, İlhami, *Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilatında Reform (1826-1878)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.